

Nijolė BULOTAITĖ

„VILNIUS – VERTAS GYVENIMO...“

APIE DAILININĄ FERDINANDĄ RUŠČICĄ

Tapytojas, grafikas, scenografas Ferdinandas RUŠČICAS (Ferdynand Ruszczyk, 1870–1936) – Sankt Peterburgo dailės akademijos auklėtinis, nuo 1897-ųjų dalyvavęs dailės parodose, dėstęs Dailės mokykloje Varšuvoje, Dailės akademijoje Krokuvėje.

Nuo 1908 metų jis gyveno Vilniuje, aktyviai dalyvavo Stepono Batoro universiteto veikloje, nuo 1919 metų buvo šio universiteto Dailės fakulteto dekanas. Apie jį rašo Vilniaus universiteto istorijos tyrinėtoja Nijolė BULOTAITĖ.

‘VILNIUS: WORTH LIVING...’

The painter, graphic artist and scenographer Ferdynand RUSZCZYK (1870–1936) studied at St Petersburg Academy of Art, participated in exhibitions from 1897, and lectured at Warsaw School of Art and Krakow Academy of Art. He lived in Vilnius from 1908, and became head of the Faculty of Art at Stephen Báthory University in 1919. Nijolė BULOTAITĖ, a researcher of the university's history, writes about him here.

Talentingas, pripažintas dailininkas, atvykęs į Vilnių, daugiau nebetapė, nes tam tiesiog nebeturėjo laiko. Jis labai mylėjo šį miestą ir atidavė jam visą savo energiją, talentą, meilę, sveikatą. Su nepaprastu užsidegimu atsidėjo Vilniui, jo kultūriniam gyvenimui, paminklams, grožiui ir miesto įvaizdžiui puoselėti. Taip, jis buvo lenkas, nepritarė lietuvių norui atgauti Vilnių, bet per daug nesivėlė į politiką, tiesiog dirbo, kūrė, mokė kitus atrasti ir pamilti Vilnių, o visų svarbiausia – pats jį mylėjo ir žavėjosi juo be išlygų. Ferdinando Ruščico kūryba ir veikla Vilniuje buvo labai įvairialypė. Jis kūrė afišas, skelbimus, scenografiją, knygų viršelius, medalius, pašto ženklus, vėliavas, inscenizacijas. Įkvėpė Janą Bułhaką fiksuoti Vilniaus grožį, kurti scenografiją buvo kviečiamas ir į Varšuvą, nepaprastai daug energijos skyrė Vilniaus architektūros, gamtos grožio išaukštinimui, negailėdamas laiko ir jėgų šimtams garbingų Vilniaus svečių pristatė jo architektūrą, istoriją. Buvo puikus ir reiklus dėstytojas, mokytojas, kolega.

Perskaičiusi Ruščico dienoraštį „W Wilnie“ nuoširdžiai panorau pabandyti perteikti jo ypatingą santykį su miestu, kuriame mes gyvename, atkreipti dėmesį į išskirtinę asmenybę, itin daug nuveikusią Vilniaus ir Vilniaus universiteto labui, dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių gerokai primiršta, o jei ir žinoma, tai labiau kaip talentingą tapytoją. Šis menininkas ne tik kūrė Stepono Batoro universiteto Dailės fakultetą, buvo jo dekanu, bet ir visam universitetui jo nuopelnai labai dideli: Ruščicas davė vardus kiemeliams, sukūrė rektorius ir dekanų regalijas, padėjo atskleisti senojo ansamblio grožį ir vertę, rūpinosi restauravimo darbais, pridėjo savo ranką ir meninę išmonę prie kiekvieno universitetui svarbaus renginio, jubiliejaus, leidinio, restauruojamo objekto. Kaip rašė dailėtyrininkas, Meno istorijos katedros vadovas Jerzy Remeris – „Pro plačius vartus į Vilniaus Stepono Batoro universiteto mūrus ateina grožis. Ateina Ruščico ir jo įkurto Dailiųjų menų fakulteto dėka“.

Dailininkas gimė 1870 metais Ašmenos pavieta (dab. Baltarusija), Bogdanovo dvare. 1890-aisiais aukso medaliu baigė Minsko gimnaziją ir, pageidaujant tėvui, pradėjo teisės studijas Peterburgo universitete. Po dvejų metų įstojo į Peter-

burgo Imperatoriškąją dailės akademiją. Jo mokytojais buvo žinomi rusų dailininkai Ivanas Šiškinas ir Archipas Kuindži.

Baigęs akademiją keliavo po Europą. Dalyvavo Peterburgo dailininkų grupės „Mir iskusstva“, Krokuvos dailininkų draugijos „Sztuka“ rengtose parodose. 1904–1907 metais dėstė tapybą Varšuvos meno mokykloje, pas jį mokėsi ir Mikalojus Konstantinas Čiurlionis. 1907–1908 metais dėstė Krokuvos dailės akademijoje.

Nuo 1908-ųjų apsigyveno Vilniuje. Į šį miestą atvyko būdamas 38-erių, jau žinomas dailininkas. Daugelis jam prikašiojo, kodėl nebetapo. Žymusis Vilniaus fotografas Bułhakas knygelėje „Kodėl Ruščicas nustojo tapyti“ teigia, jog jis įsikūrė Vilniuje ne gyventi, o tarnauti Vilniui. Anot Bułhako, Ruščicas nustojo tapyti vaizdus ant drobės, nes „norėjo juos kurti iš gyvų žmonių ir reginių, viso savo mylimo Vilniaus“.

Apsistojęs Vilniuje, Ruščicas aktyviai įsiliejo į miesto kultūrinį gyvenimą. 1910–1911 metais su Wacławu Studnickiu leido žurnalą „Tygodnik Wileński“. Turėjo didelės įtakos Vilniaus knygų leidybai, grafikai, scenografijai, organizavo, inscenizavo ir apipavidalino įvairius renginius. Ruščicas greitai pritaipo Vilniaus inteligentų aplinkoje. Tai liudija jo priėmimas į slaptą elitinę masonų ložę ir advokato Tadeuszo Wróblewskiego 1899 metais atgaivintą draugiją „Szubrawcy“. Apie Vilniuje jo statytą spektaklių sėkmę ir populiarumą nemažai rašė Bułhakas kartu pajuokaudamas, kad iš jo buto vienam spektakliui Ruščico pasiskolinta sofa apkeliavo visą kraštą, pasiekė net Peterburgą, tad „vėliau juokais kalbėta, kad <...> [ši] sofa turi nepaprastą aktorinį talentą, nes vaidino visame pasaulyje“¹. Kai pagaliau sofa po gastrolių buvo grąžinta, Bułhakui teko ją atiduoti staliui, nes, kaip juokavo fotografas, ji „negalėjo pasigirti išdidžia išvaizda“. Daugeliui pirmųjų spektaklių Ruščicas naudojo savo baldus, nes trūko lėšų, niekas nenorėjo tokių daiktų skolinti.

1914 metais dailininkas pakviečiamas į Varšuvą – naujai pastatytame Lenkų teatre sukurti scenografiją Juliuszo Słowackio tragedijai „Balladyna“. Premjera virto Ruščico triumfu. Jo sukurti scenovaizdžiai pateikė naują modernaus teatro apipavidalinimo koncepciją.

Ruščicas buvo Vilniaus universiteto atkūrimo komiteto narys. 1919 metų rugpjūčio 28 dieną maršalas Józefas Piłsudskis paskyrė penkis VU senato narius, tarp jų ir Ruščicą. Lapkričio 11 dieną universiteto atidarymo proga Ruščicas inscenizavo iškilmingą vakarą Pohuliankos teatre, kur buvo vaidinami fragmentai iš Stanisława Wyspiańskio pjesės „Żygimantas Augustas“ ir suvaidintas diplomo įteikimas Adomui Mickevičiui. Ruščicui patikėta atkurti Dailės fakultetą, vieną iš šešių Stepono Batoro universiteto fakultetų. Ne visi tokiam fakultetui pritarė, todėl dailininkui teko ypatingai pasistengti, kad universitete rastųsi vietos ir dailės disciplinoms. Daug triūsė rinkdamas Dailės fakulteto muziejaus eksponatus: paveikslus, knygas, grafiką, rankraščius, susijusius su Vilniaus istorija. Susitarė dėl Jono Kazimiero Vilčinskio albumo litografinių akmenų įsigijimo Paryžiuje. Jis rūpinosi universiteto, savo fakulteto reikalais, siekė išsaugoti studijų programas, ilgus vakarus posėdžiaudavo dekanate, o naktimis dar rasdavo laiko kurti plakatus, vėliavas, programas. Pats būdamas nepaprastai pareigingas, darbštus, piktinosi kolegų abejingumu, kai sprendžiant architektūros padalinio likimą iš šimto profesorių į posėdį atėjo tik trys.

Kaip jau pradžioje minėjau, Ruščicas rūpinosi universiteto rūmų restauravimu, suteikė vardus universiteto kiemeliams: Petro Skargos (dabar Didysis), Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus, Martyno Počobuto (Observatorijos), Pranciškaus Smuglevičiaus (Simono Daukanto), Adomo Mickevičiaus. Stepono Batoro universitete iki 1932 metų jis pakaitomis ėjo Dailės fakulteto dekanato ir prodekanato pareigas, visą laiką buvo universiteto senato narys. Ruščicas sukūrė visas universiteto insignijas, atributiką: skeptrą, grandines, togas, atminimo lentas, antspaudus, kvietimus, programas. Suprojektavo rektoriaus grandinę, kurioje augalinių motyvų segmentai jungia septynis medalionus, simbolizuojančius rektoriaus valdžią ir šešis universiteto fakultetus. Grandinės apačioje – Vytis ir Stepono Batoro erelis. Pirmoji rektoriaus grandinė išdrožta iš kriaušės medžio. Kiekvieno padalinio dekanato grandinėje jis įkomponavo vis po kitokį medį ar gėlę ir planavo, kad, ateityje fakultetams įsikūrus atskirai, ten būtų pasodinti ir jų medžiai, o iškilmėse naudojamos numatytos gėlės kaip skiriamasis ženklas. Šios insignijos dabar saugomos Vilniaus universiteto Tarybos salėje. Ruščicas prižiūrėjo ir planavo Kolonų (Mažoji aula), Sniadeckių (Teatro), Dailės salių įrengimą. Pasirodo, projektavo ir į dabartinę Mažąją aula bei kaimynines patalpas vedančias duris, puoštas medalionais.

Labai įdomu atsekti Ruščico darbo ir gyvenimo vietas Vilniuje lokalizaciją. Iš Užupio atsikėlęs į Pilies gatvės namą Nr. 22, buvusį Juliuszo Słowackio butą, jis pasirūpino ir atminimo lenta bei poeto biustu, kurį matome ir šiandien. Dailės fakultetas buvo Bernardinų vienuolyne (čia dabar įsikūrusi Vilniaus dailės akademija), todėl su studentais dažnai tapydavo Bernardinų sode. Dailės fakulteto dekanatas iš pradžių buvo Sarbievijaus kieme, kur dabar Filologijos fakulteto dekanatas. Vėliau jis perkeltas į Centrinį universiteto rūmus, Universiteto 3, į buvusią gotikinę salę pirmame pastato aukšte. Todėl Ruščicas nuolat keliaudavo maršrutu tarp Bernardinų, savo buto Pilies gatvėje ir dekanato. Šeima daugiausia laiko gyveno Bogdanove, tad vos radęs laisvų dienų vykdavo ten.

Dirbdamas universitete, Ruščicas nepamiršo ir anksčiau plėtotos meninės veiklos: projektavo knygų viršelius ir vinje-

Ferdinando Ruščico sukurta Stepono Batoro universiteto Matematikos-gamtos fakulteto dekanato grandinė.
Edgaro KURAUŠKO nuotrauka

tes, piešė pašto ženklus bei aukų rinkimo korteles, kūrė asmeninius medalionus ir įvairias vėliavas kariuomenei, draugijoms, cechams ir mokykloms – menininkas visuomet siekė pagražinti net eilinius, kasdieniškų gyvenimo įvykius. Jis prisidėjo ir prie dviejų didelių dailės parodų organizavimo: 1921 metais buvo vienas pirmosios lenkų dailės parodos Paryžiaus „Grand Palais“ organizatorių ir apipavidalintojų, o 1928 metais surengė regioninę parodą Vilniuje, Bernardinų sode. Ruščico kūrinių turi Lietuvos dailės, Lietuvos nacionalinis muziejai, Varšuvos ir Krokuvos nacionaliniai muziejai, Torunės krašto muziejus.

Ferdinando Ruščico sukurta Stepono Batoro universiteto Teologijos fakulteto dekanato grandinė.
Edgaro KURAUŠKO nuotrauka

Įdomus faktas, jog jis sakė kalbą per Mikalojaus Konstantino Čiurlionio laidotuves. Nors buvo visai kitokios meno krypties atstovas ir jam Čiurlionio tapyba nebuvo artima, kalboje gyrė jo talentą, vaizduotę, kūrybiškumą, laikė ankstyvą menininko mirtį didžiule meno netektimi.

Tik gyvendamas Vilniuje Ruščicas atsiskleidė kaip puikus leidybinės grafikos žinovas. Jo sugalvotuose ir atliktuose leidybiniuose projektuose atsispindėjo moderni forma. Stebėdamas „įgimtą Vilniaus grožį“, skatino ir kitus džiaugtis jo žavesiu, fiksuoti nykstančius architektūros paminklus. 1912 metais jo iniciatyva buvo pradėtas kaupti miesto fotografijos archyvas. Šiam darbui Ruščico pakviestas fotografas Janas Bułhakas pats jo įkvėptas tarsi atrado save, meniškose fotografijose jamžino daugybę unikalių Vilniaus vaizdų. Savo pagarbą bei rūpinimąsi Vilniumi Ruščicas išreiškė apipavidalindamas albumą „Wilno z przed stu lat“. Jame buvo reprodukuotas Pranciškaus Smuglevičiaus XVIII a. pabaigoje pieštas Vilniaus vaizdų ciklas, fiksuojantis apleistą ir nykstantį Vilniaus pilių ansamblį, išpūdingus miesto vartus bei gynybinę sieną. Ferdinando Ruščico rūpesčiu Varšuvoje saugomi piešiniai buvo išleisti atskiru albumu.

Profesorius ne kartą ėmėsi apipavidalinti įvairaus pobūdžio leidinius, ir jie išsiskyrė elegancija bei subtilia grafika, taip pat pridėjo ranką prie universiteto plakatų, iškaubų, kvietimų.

Ruščicas aktyviai dalyvavo švenčiant universiteto 350 metų sukaktį ir sugrąžinant istoriko Joachimo Lelevelio palaikus į Vilnių. Atrodė, kad jis būdavo visur, kur vykdavo kas nors reikšminga.

Menininkas dalyvavo visuose Vilniaus visuomeninio kultūrinio gyvenimo įvykiuose, išrinktas miesto municipaliteto nariu, juo buvo 1919–1927 metais, vadovavo miesto gatvių ir aikščių pavadinimų suteikimo komisijai. Jis buvo Vilniaus

mylėtojų draugijos įsteigimo iniciatorius ir pirmasis draugijos pirmininkas, Adomo Mickevičiaus paminklo statymo komiteto pirmininkas. 1929 metais dalyvavo paminklo Adomui Mickevičiui atidaryme Paryžiuje.

Dailininkas prisidėjo prie kiekvienos svarbesnės miesto šventės: 1922-aisiais minint šv. Kazimiero 400-ąsias kanonizacijos metines, suprojektavo sarkofagą, kuriame miesto gatvėmis iškilmingai buvo nešamos šventojo relikvijos; 1927-aisiais dalyvavo Aušros Vartų Dievo Motinos stebuklingojo paveikslų karūnavimo komiteto veikloje, sukūrė paveikslui ištaigingus neštuvus, iliuminavo ir papuošė miestą; 1931-aisiais dalyvavo atidengiant karališkuosius karstus Vilniaus katedros požemiuose, dekoravo katedrą iškilmėms, sukūrė karaliaus Aleksandro ir abiejų Žygimanto Augusto žmonių – Elžbietos Habsburgaitės ir Barbaros Radvilaitės – palaikų piešinius.

Noras išsaugoti Vilniaus kultūros paveldą, jį įprasminėti, priartinti prie miestiečių skatino menininką savo darbais nuolat palaikyti istorinės atminties giją. Kaip sakė Bułhakas, jis tam paskyrė visą savo laiką, dirbo iki išnaktų, tapo tarsi Vilniaus sąžine ir nebeturėjo kada tapyti. Jis rašė straipsnius, kalbėjo, dėstė, piešė, kūrė².

Ruščicas tapo tikru Vilniaus ambasadoriumi. Apie šio miesto grožį, jo architektūros paveldą kalbėjo per Vilniaus radiją, su Vilniaus architektūra supažindindavo gausias delegacijas, kartais netikėtai turėdavo visą dieną lydėti, šefuoti svarbius miesto, universiteto, valstybės, užsienio svečius.

1927 metų gegužės 24–27 dienomis Vilniuje lankėsi anglų rašytojas Gilbertas Keithas Chestertonas (romanų „Žmogus, kuris buvo Ketvirtadieniu“, „Tėvo Brauno nuotykių“ autorius). Jį Ruščicas šefavo, kartu lankėsi Literatūriniame trečia-dienyje, praleido drauge visą dieną, pasitiko ir išlydėjo rašytoją Vilniaus geležinkelio stotyje.

Ferdinandas Ruščicas. Vilniaus universiteto Senato stalas su fakultetų simboliais. Edgaro KURAUŠKO nuotrauka

Namas Vilniuje, Pilies g. Nr. 22, kur gyveno Ferdinandas Ruščicas. Edgaro KURAUŠKO nuotrauka

Savo dienoraštyje menininkas prisimena ne vieną tokį pasivaikščiojimą ir nuoširdžiai džiaugiasi išgirdęs svečių susižavėjimo šūksnius. 1929 metais Vilnių rodė septyniems Italijos žurnalistams: „Italai susižavėję Vilniumi, [jiems] primenančiu Italiją. ‘Dabar suprantame, kodėl ponas Voldemaras nori Vilniaus. Iš visų Lenkijos grožybių Vilnius – pats gražiausias’“¹.

Savo dienoraštyje prisimena pasivaikščiojimą su Vengrijos atstovu 1932 metais, apie tai rašo laiške žmonai: „Svečias kartkarčiais sušukdavo: ‘Fantastiška!’ Paguldžiau jį ant menčių. Pribaigiau Šv. Petro bažnyčia. Įsimylėjo besišypsančią mergaitę. Pasakiau, kad susipažino bent su viena vilniete, nors ir trijų šimtų metų amžiaus. <...> Vis kartojo: ‘Kas būtų, jei lankydamasis Lenkijoje nebūčiau pažinęs Vilniaus?’ <...>“

Vilniečiai labai mylėjo ir gerbė profesorių. Jis pats irgi nevengdavo pasikalbėti, išklaudyti žmones, kiekvienam rasdavo laiko. Dienoraštyje rašo: „Kai eidavau Pilies gatve, mane vis kas sustabdydavo. Prie savo buto kiemo Pilies 22 pastebėjau į mane žiūrintį sargą. Praeinantį mane užkalbino: ‘O ponas dievas (ant Šv. Jonų bažnyčios) žiūri į poną dekaną – kada jį atnaujinsite ir paauksuosite?’ Tie trumpi netikėti susitikimai su nepažįstamais – man maloniausios akimirkos.“

Profesorius buvo nuolat įsipareigojęs, užsivertęs darbais, nes tiesiog negalėdavo atsakyti prašantiems pagalbos, bet visi tie darbai buvo persmelkti meilės Vilniui.

1932 metais sunki liga privertė Ruščicą pasitraukti iš aktyvaus visuomeninio gyvenimo ir persikelti į Bogdanovą. Čia 1936-aisiais menininkas mirė, čia ir palaidotas.

Kažkada galvodamas apie mirtį Ferdinandas Ruščicas rašė: „Tikiu dvasių bendryste ir todėl žinau, kad darbo ir kovos valandomis būsiu su Jumis. O kai safyriniame Vilniaus danguje plauks balti debesys ir Jums bus linksma, tada prisiminkite mane...“

Gaila, šiandien Vilniuje nedaug vietos liko jo atminimui.

Nijolė BULOTAITĖ

¹ Jan BULHAK. Dvidešimt šešeri metai su Ruščicu. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014, p. 86.

² Jan BULHAK. Dlaczego Ruszczyk „przestał malować“.

³ Ferdynand RUSZCZYK. Dziennik. Część druga. W Wilnie 1919–1932. – Warszawa: Secesja, 1996, s. 493.

Romualdas KVINTAS. Atminimo lenta Ferdinandui Ruščicui. Edgaro KURAUŠKO nuotrauka

